

RESOLVE

NETWORK

ZAVRŠNI REZIME

Migracija, ekstremizam i opasne igre okrivljanja: Dešavanja i dinamika u Srbiji

Marina Lažetić

Celokupan izveštaj DOI: <https://doi.org/10.37805/wb2021.1>

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autora. Oni ne odražavaju nužno stavove RESOLVE Network, U.S. Institute of Peace (Instituta za mir SAD) ili bilo kog tela američke vlade.

Ubrzan dolazak stotina hiljada migranata u Evropsku uniju (EU) sa Bliskog istoka, iz južne Azije i Afrike¹ koji je počeo 2015. godine podudarao se sa porastom podrške antiimigracionoj retorici i krajnjoj desnici u mnogim evropskim zemljama.² Značajan broj ovih migranata došao je u EU putem koji je postao poznat kao „Balkan Route” (Balkanska ruta)³, glavnom tranzitnom kopnenom rutom koja preseca Zapadni Balkan.⁴ Međutim, 2016. godine ta ruta je zvanično „zatvorena”, zbog čega su mnogi od tih ljudi koji su pokušavali da stignu do Evrope ostali „nasukani” na Balkanu.⁵ Primera radi, 2020. godine je unutar granica Srbije u svakom trenutku bilo prisutno oko 7.000 migranata i izbeglica,⁶ Ovo prisustvo migranata na Balkanu nije prošlo nezapaženo, a u nekim slučajevima je čak i podstaklo povećanu aktivnost i mobilizaciju među krajnjim desničarima koji se protive njihovom prisustvu u regionu. Kroz istraživanje ovog fenomena, ovaj izveštaj je usmeren na dinamiku vezanu za migraciju i reakcije na nju od strane krajnjih desničara u Srbiji, jednoj od zemalja na „Balkan Route” (Balkanskoj ruti).

Iako su rasistička uverenja poput „teorije velike zamene”, teorije zavere kojom se tvrdi da „starsosedelačke bele Evropljane u njihovim zemljama zamenjuju nebeli imigranti iz Afrike i sa Bliskog istoka”,⁷ koju propagiraju neki krajnje desničarski i antiimigracioni pokreti⁸ – a diskriminacija romske populacije

- 1 Fraza „migraciona kriza” je pod navodnicima u celom ovom izveštaju kako bi odražavala popularni diskurs o migracijama i da bi se istovremeno istaklo da kriza nije nužno vezana za samu migraciju koliko za jezik, društveni i politički diskurs i nesposobnost država i međunarodnih organizacija da se saglase o najboljem načinu pružanja pomoći i zaštite ljudima na svojim granicama i unutar njih.
- 2 „Europe and Right-Wing Nationalism: A Country-by-Country Guide” (Evropa i desničarski nacionalizam: vodič za pojedinačne zemlje) *BBC News*, 13. novembar 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>.
- 3 Bodo Weber, *The EU-Turkey Refugee Deal and the Not Quite Closed Balkan Route (Sporazum EU i Turske o izbeglicama i ne baš zatvorena Balkanska ruta)* (Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017), <http://www.democratizationpolicy.org/summary/eu-turkey-refugee-deal-and-the-not-quite-closed-balkan-route/>.
- 4 „Zapadni Balkan” se odnosi na region koji obuhvata Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Crnu Goru, Kosovo, Severnu Makedoniju i Srbiju. Iako se Hrvatska često isključuje iz Zapadnog Balkana s obzirom na njeno članstvo u Evropskoj uniji, nedavna ratna istorija ove zemlje i njeni odnosi sa susednim zemljama Zapadnog Balkana govore u prilog njenim stalnim vezama i uticaju u regionu.
- 5 Francisco de Borja Lasheras, Vessela Tcherneva i Fredrik Wesslau, *Return to Instability: How Migration and Great Power Politics Threaten the Western Balkans* (Povratak u nestabilnost: kako migracije i politika velikih sila ugrožavaju Zapadni Balkan) (London: European Council on Foreign Relations (Evropski savet za spoljne odnose), 2016), https://ecfr.eu/publication/return_to_instability_6045.
- 6 Prema UNHCR, Srbija je imala „3.180 novoregistrovanih lica u januaru 2021. godine u poređenju sa 1.695 u februaru 2019), a 2.273 u februaru 2021. godine u poređenju sa 2.633 u februaru 2020)”. Videti: „UNHCR Serbia Monthly Update, January – February 2021” (Mesečni izveštaj UNHCR za Srbiju, januar-februar 2021), *visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice*, 12. mart 2021.
- 7 Anti-Defamation League (Antidefamacijska liga), „‘The Great Replacement’: An Explainer” (‘Velika zamena’: objašnjenje), *Antidefamacijska liga*, <https://www.adl.org/resources/backgrounders/the-great-replacement-an-explainer>.
- 8 Ibid.

je prisutna u Srbiji, krajnji desničari ne pominju eksplicitno u svojoj retorici rasne tenzije, kao što to čine neke krajnje desničarske grupe u zapadnoj Evropi ili SAD. Umesto toga, retorika krajnje desnice u Srbiji je i dalje usredsređena na frustracije vezane za politički establišment, etnički nacionalizam i antimanjinska osećanja potkrepljena zabrinutošću zbog razvodnjavanja srpskog nacionalnog identiteta. U ovom kontekstu, čini se da je dolazak migranata izvan regiona Zapadnog Balkana u Srbiju pružio novu tačku okupljanja i priliku za krajnje desničare da preoblikuju svoj program i udalje ga od pozicija ratnog etničkog nacionalizma koje datiraju od sukoba 1990-ih, te da ga približe „evropeizovanom” diskursu, naglašavajući evropsko nasleđe i zajedničku borbu protiv „autsajdera”.⁹ Ovakva „evropeizacija” koja se na Balkanu manifestuje kao zabrinutost zbog velikog broja migranata i izbeglica popularizovana je u glavnim društvenim tokovima od strane evropske krajnje desnice. Srpska krajnja desnica učila je iz evropskih strategija i usvajala ih, a u nekim slučajevima su je i obučavali evropski krajnji desničari.¹⁰

U ovom izveštaju kroz detaljnu analizu tekućih i novonastalih trendova i aktivnosti krajnje desnice u zemlji ispituje se kako je „migrantska kriza” uticala na ekstremiste krajnje desnice u Srbiji i kako su je oni koristili. Nadovezujući se na prethodno istraživanje koje je sproveo autor,¹¹ ovaj izveštaj otkriva da je kretanje ljudi sa Bliskog istoka, iz južne Azije i Afrike preko Zapadnog Balkana i njihovo dugotrajno raseljavanje u regionu stvorilo novi fenomen oko kojeg su ekstremisti i organizacije krajnje desnice mogli da organizuju i mobilišu podršku, kako unutar regiona tako i jačanjem veza sa globalnom krajnjom desnicom.

Izveštaj najpre predstavlja analizu važnih obrazaca u vezi sa krajnje desničarskim ekstremizmom u Srbiji, nakon čega sledi ispitivanje uloge i uticaja „migracione krize” na aktivnost krajnje desnice u zemlji u periodu od 2015. do 2020. godine. Istovremeno, izveštaj ispituje i u kojoj meri je antiimigrantska

9 Pišući o ovom fenomenu, Florian Biber primećuje da „Ideološka srž evropeizma uključuje nacionalne identitete i snažno je utemeljena na civilizacijskom razumevanju Evrope kao kontinenta belih hrišćana sa zajedničkom istorijom i kulturnim vrednostima. Ovo shvatanje nužno isključuje one koji nisu Evropljani po poreklu”. Više informacija potražite u: Florian Bieber, „How Europe’s Nationalists Became Internationalists” (Kako su evropski nacionalisti postali internacionalisti), *Foreign Policy*, 30. novembar 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/11/30/how-europes-nationalists-became-internationalists/>.

10 Jelena Ćosić, Lawrence Marzouk i Ivan Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’” (Britanski nacionalista obučava srpsku krajnju desnicu za 'onlajn rat'), *Balkan Insight*, 1. maj 2018, <https://balkaninsight.com/2018/05/01/british-nationalist-trains-serb-far-right-for-online-war-04-30-2018/>.

11 Marina Lažetić, „Migraciona kriza i krajnje desničarske mreže u Evropi: slučaj Srbije”, *Journal of Regional Security* 13, br. 2 (2018): 1-48, <https://doi.org/10.5937/jrs13-19429>.

retorika postala integrisana u odgovore krajnje desnice na drugu novonastalu i postojeću društvenu i političku dinamiku – naime, pandemiju bolesti COVID-19 i evroskepticizam.

Migracija: novi okvir za postojeći fenomen

Organizacija i ideološki stavovi unutar srpske krajnje desnice istorijski su duboko ukorenjeni u ideji potrebe da se zaštititi „nacionalni identitet” Srbije od navodnih neprijatelja. Iako je uloga „neprijatelja” tokom decenija dodeljivana raznim entitetima, poslednjih godina se u srpskoj krajnjoj desnici pojavio snažan antiimigracioni narativ koji migrante i izbeglice prikazuje kao entitet čija kultura i vrednosti ugrožavaju srpski narod i njegov identitet.¹² Ova dinamika je donekle slična narativima krajnje desnice koji su se pojavili u drugim balkanskim zemljama, kao što je Bosna i Hercegovina.¹³ Srpska krajnja desnica smatra ove „nove” izbeglice i migrante drugačijim od izbeglica iz drugih zemalja regiona poput Bosne i Albanije. Za srpsku krajnju desnicu, takve izbeglice koje potiču izvan regiona smatraju se verski radikalnijim (npr. vernici „neliberalnog islama”) i kao takve predstavljaju veću pretnju za Srbiju.¹⁴

Ekstenzivna migracija ljudi koji dolaze na Zapadni Balkan, u velikoj meri zbog sukoba u Siriji, stvorila je priliku za krajnje desničare u Srbiji da se povežu sa globalnim krajnje desničarskim antiimigracionim ekstremističkim tezama i programima.¹⁵ Od tada, evropski krajnje-desni protivnici imigracije ne samo da posećuju Srbiju, već su obezbedili i obuku za svoje srpske kolege o tome kako da se organizuju, kako da vode kampanju protiv imigracije i kako da efikasnije iskoriste medije za promociju svojih platformi.¹⁶ Smatra se da učešće ovih spoljnih aktera doprinosi daljoj polarizaciji u srpskom društvu, povećavajući

12 Ivica Petrović, „Srpski desničari vode kampanju preko leđa migranata”, *DW*, 20. februar 2020, <https://www.dw.com/sr/srpski-desni%C4%91a-migranata/a-52445721>.

13 Sead Turčalo i Hikmet Karčić, „The Far Right in Bosnia and Herzegovina: Historical Revisionism and Genocide Denial” (Krajnja desnica u Bosni i Hercegovini: istorijski revizionizam i poricanje genocida) *Balkan Insight*, avgust 2021, https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/08/The-Far-Right-in-Bosnia-and-Herzegovina_preview_without-IRI-logo.pdf.

14 Vladimir Vuletić, *Impacts of the Migration Crisis on Local Governments and Communities in Serbia and Possibilities for Integration (Uticaji migracione krize na lokalne samouprave i zajednice u Srbiji i mogućnosti integracije)* (Beograd: United Nations Development Programme (Program Ujedinjenih nacija za razvoj), 2016), https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNDP_SRB_Advocacy_Report_EN_Crisis_fin2_0.pdf.

15 Marina Lažetić, „Migraciona kriza i krajnje desničarske mreže u Evropi”.

16 Ćosić, Marzouk i Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’ (Britanski nacionalista obučava srpsku krajnju desnicu za 'onlajn rat’).

opštu atmosferu straha među lokalnim stanovništvom prema njihovim „novim komšijama” (migrantima), za koje se plaše da će nametnuti svoju spoljnu kulturu i način života srpskoj zajednici.¹⁷ Daljem naglašavanju bezbednosnog aspekta migracija u Srbiji, koje karakterišu strože pogranične mere i prisustvo vojske u centrima za azil za migrante, doprineli su i antiimigracioni protesti i druge aktivnosti koje predvode krajnji desničari. U zemlji u kojoj su migracione politike ne samo novousvojene, već se i neujednačeno sprovode i gde su stanje demokratije i vladavine prava i dalje nesigurni, ovi protesti, aktivnosti i zakoni predstavljaju potencijalni bezbednosni rizik za lokalno stanovništvo, kao i za same migrante i izbeglice, jer antiimigracioni programi i akcije podstiču krajnje desničarske grupe za koje se već smatra da predstavljaju pretnju za građanske slobode.¹⁸

Kriza koja se pogoršava: uticaj pandemije

Nesigurna situacija za nekoliko hiljada migranata koji su se zaglavili na Balkanu u pokušaju da stignu do zapadne Evrope, uz intenziviranje antiimigracionih kampanja, dodatno je pogoršana u jeku bolesti COVID-19. Iako se pandemija podudarila sa porastom antiimigracione retorike na globalnom nivou, sa efektom uvođenja nekih krajnje desnih ideja i diskursa,¹⁹ Srbija je sprovela neke od najstrožih mera za suzbijanje izbijanja bolesti COVID-19,²⁰ pri čemu su neke primenjene neproporcionalno na migrante i izbeglice.²¹ Primera radi, tokom policijskog časa koji je Vlada Srbije uvela 2020. godine, migrantima je bilo zabranjeno da napuštaju centre za azil bez obzira na razlog. Iako je ova politika bila u skladu sa

17 Grupa 484, „Migracijski izazovi, lokalne politike”, pristupljeno 25. jula 2021, https://www.grupa484.org.rs/h-content/uploads/2020/04/Migracijski_izazovi_lokalne_politike_ucesce_gradjana-grupa-484.pdf.

18 Maja Živanović i Ognjen Zarić, „Širenje neistina o migrantima u Srbiji”, *Radio Slobodna Evropa*, 10. novembar 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/lazne-vesti-o-migrantima-i-izbeglicama-srbija/30940207.html>.

19 Prema istraživanju Mreže psiholoških inovacija, 75% građana Srbije ima negativan stav prema migracijama, a više od četvrtine građana smatra da mediji stvaraju antiimigraciona osećanja naglašavajući opasnosti koje migranti predstavljaju za bezbednost lokalnog stanovništva. Oko 40% građana veruje u teorije zavere u vezi sa migrantima. Videti: Jovana Bjekić, Marko Živanović, Maša Vukčević Marković, Milica Ninković i Irena Stojadinović, *Stavovi prema migrantima i izbeglicama u Srbiji* (Psychological Innovation Network, jun 2020), https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2020/08/Stavovi-prema-izbeglicama-i-migrantima_2020.pdf.

20 Milica Vojinović, „Serbia’s COVID-19 Lockdown Takes an Authoritarian Turn” (Zaključavanje Srbije zbog bolesti COVID-19 pravi autoritarni zaokret), *Organized Crime and Corruption Reporting Project (Projekat izveštavanja o organizovanom kriminalu i korupciji)*, 2. april 2020, <https://www.occrp.org/en/daily/11992-serbia-s-covid-19-lockdown-takes-an-authoritarian-turn>.

21 Marija Antić i Danica Santić, „Serbia in the Time of COVID-19: Between ‘Corona Diplomacy’, Tough Measures and Migration Management” (Srbija u doba COVID-19: između 'korona diplomatije', teških mera i upravljanja migracijama), *Eurasian Geography and Economics* 61, br. 4-5 (2020), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2020.1780457>.

širim merama u Srbiji koje su ograničavale kretanje čak i građanima, migranti su dodatno bili izloženi angažovanju vojske koja je čuvala azilantske i prihvatne centre. I ograničenje kretanja migranata van centara i prisustvo vojske u tim centrima nastavili su se i nakon što su ublažene mere zaštite za ostatak stanovništva. Angažovanje vojnih resursa u centrima za azil predsednik Srbije je pravdao tvrdeći da se radi o načinu „zaštite” lokalnog stanovništva.²² Pokreti krajnje desnice kao što su Narodne patrola i Levijatan, rasistička, krajnje desničarska organizacija koja deluje pod maskom zalaganja za prava životinja, pri čemu su oba postala istaknuta nakon pandemije, takođe su sproveli sopstvene „zaštitne” mere. Pod izgovorom da uskaču tamo gde država nije uspela da zaštiti i osigura bezbednost srpskog naroda, ove grupe su 2020. godine poslale muškarce obučene u crno da terorišu i migrante i pripadnike lokalne zajednice.²³

Evroskepticizam: jačanje političkog programa srpske krajnje desnice

Očigledna nezainteresovanost EU za uključivanje pojedinih zemalja Zapadnog Balkana u Uniju dovela je do osećaja „napuštenosti” regiona, koji je prisutan u nekoliko društvenih i političkih diskursa u Srbiji. „Migraciona kriza” u kombinaciji sa pandemijom pogoršala je osećaj da je Unija napustila Zapadni Balkan i ostavila ga da sam reši pitanje migracija, dok je EU obezbedila svoje granice.²⁴ Smatra se da takve percepcije EU otvaraju prostor drugim spoljnim silama da ostvare svoje interese i uticaj,²⁵ a učvrstili su ih najviši politički predstavnici, uključujući predsednika Srbije, Aleksandra Vučića, koji je nedavno dao izjave aludirajući na „napuštanje” Srbije od strane EU²⁶ i ističući podršku koju je Srbija dobila od svojih drugih spoljnih partnera – Rusije i Kine. Istraživanja sugerišu da su predsednikove izjave, u kombinaciji sa ograničenim protokom informacija i strogom kontrolom medija koju je vlada nametnula poslednjih

22 Veljko Popović, „Vučić poslao vojsku na migrante, analitičari tvrde – predizborni marketing,” *Glas Amerike*, 16. maj 2020, <https://www.glasamerike.net/a/vojska-srbije-migranti-vucic-sid-ejdus-lunic-bcpb/5422555.html>.

23 Radio Slobodna Evropa, „Nevladine organizacije upozorile na rast ksenofije prema migrantima u Srbiji”, *Radio Slobodna Evropa*, 10. decembar 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993655.html>.

24 Emilio Cocco, „Where is the European Frontier? The Balkan Migration Crisis and its Impact on Relations between the EU and the Western Balkans” (Gde je evropska granica? Balkanska migraciona kriza i njen uticaj na odnose između EU i Zapadnog Balkana), *European View* 16, br. 2 (2017): 293-302, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1007/s12290-017-0471-5>.

25 de Borja Lasheras, Tcherneva i Wesslau, *Return to Instability (Povratak u nestabilnost)*.

26 Nedeljnik, „Samo Kina može da nam pomogne, evropska solidarnost ne postoji...”, *Nedeljnik*, 15. mart 2020, <https://www.nedeljnik.rs/samo-kina-moze-da-nam-pomogne-evropska-solidarnost-ne-postoji/>.

godina, snažno uticale na građane Srbije, od kojih većina veruje da Kina i Rusija predstavljaju jedine prave „prijatelje” Srbije.²⁷ Uverenje da demokratski napredak i EU integracije gube zamah, zajedno sa uverenjem da su Rusija i Kina jedini pravi prijatelji srpskog naroda, dodatno se promovirše kroz snažne medijske i internet kampanje koje podržavaju narative krajnje desnice.²⁸

27 Institute of European Affairs (Institut za evropske poslove), „Istraživanje javnog mnjenja – stavovi građana Srbije prema Rusiji”, *Institute of European Affairs*, 21. maj 2020, <https://iea.rs/en/blog/2020/05/21/istrazivanje-javnog-mnjenja-stavovi-gradjana-srbije-prema-rusiji/>.

28 Paul Stronski i Annie Himes, *Russia's Game in the Balkans* (Igra Rusije na Balkanu) (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2019), <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>.

O autoru

Marina Lažetić je doktorand na Fakultetu prava i Fletcher School i istraživač migracija i ekstremizma. Njeno istraživanje je usmereno na zaštitu stanovništva u pokretu i razumevanje korišćenja migracija kao alata za mobilizaciju krajnje desničarskih pokreta. Marina je izvršni direktor Inicijative za prisilno raseljavanje (Initiative on Forced Displacement) na Univerzitetu u Bostonu, gde sprovodi istraživanja, vodi četiri programa o pedagogiji i istraživanju prinudnog raseljavanja u (Kolumbiji, Libanu, Ugandi i Teksasu, SAD), te sprovodi virtuelne globalne programe razmene za studente i postdiplomce, istraživače i edukatore. Ona takođe rukovodi projektom Refugees in Towns Project (Projekat za izbeglice u gradovima), na kojem radi sa velikim timom studenata Fakulteta Flečer na pisanju studija slučaja o integraciji u gradovima širom sveta. Marina je ranije radila za neprofitne organizacije i institucije kao što su Fondacija za otvoreno društvo, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Lekari bez granica. B.A. (diplomirala) je ljudska prava i sociologiju na koledžu Bard i Master of Arts in Law and Diplomacy (magistrirala pravo i diplomatiju) na Fakultetu prava i Fletcher School of Law and Diplomacy.

RESOLVE NETWORK

better research • informed practice • improved policy on violent extremism •

www.resolvenet.org

RESOLVE je smešten u U.S. Institute of Peace (Institutu za mir SAD) i nadovezuje se na njegovo višedecenijsko nasleđe po pitanju dubokog angažovanja u zajednicama pogođenim sukobima.

UNITED STATES
INSTITUTE OF PEACE
Making Peace Possible